

*Forradalom után**1956 ellenmítosza az irodalomban*

z elmúlt 2006-os emlékév bővelkedett olyan rendezvényekben, kiadványokban, melyek az 1956 októberi–novemberi eseményeket részletesen kutatták, bemutatták, elemezték, ezzel mintegy csúcspontjára ért az a folyamat, amely 1957-ben már megindult az emigrációs magyar irodalomban, itthon azonban csak a '80-as évek, illetve 1989, a rendszerváltás éve óta kezdett határozott formát öltetni: az 1956-os magyar forradalom mítosszá válása/tétele. Nem véletlen a mondat végén a bizonytalan, vaglyagos igehasználát, hiszen ez a történet, melyet nyugodtan nevezhetünk immáron epikus műnek, több mint harminc évig csipkerózsikaálmát aludta, várva a rendszerváltás ébresztő, egyszersmind múzsai csókjára. Igen, fel kellett ébreszteni tetszhalott állapotából '56 emlékét, mivel a Kádár-éra számára a tabu tilalmával egyenértékű volt felemlegetni ezt az eseményt, csakis „hivatalos” történészek teheték meg (mint Hollós Ervin), de csakis kivételes alkalmakkor, mondjuk egy újabb '56-ról szóló kötet megjelenése kapcsán. Az már más kérdés, hogy a szikár tények sok esetben fantáziadús történetekké kerekedtek, a visszaemlékezők 50 év eltelte után is el-elrugaszkodtak a valóságtól.

A rég eltemetett história ismét felelevenedett, jobban mondvá, mint kísértet járta be az országot, ugyanis sokak számára korántsem dicsőséges, kegyelettel ápoltnak emlék volt, hanem ellenforradalom, rebellió, a rendszer megdöntésére irányuló restaurációs kísérlet, ki-ki eldöntötte ezt magában ideológiai beállítottságtól és képzettségétől, avagy képzetlenségétől függően (nyilván arról a nemzedékről lehet szó, melynek eszmélése már a Kádár-korra esett). És persze nem utolsósorban annak hatására, amit olvashatott róla a sajtóban, novellákban, regényekben. Ezért is használtam a múzsa csókja kifejezést, mert '56 emléke sokakban azt a szándékot szülte, hogy a forradalmat/ellenforradalmat irodalmi alkotásban örökítse meg az utókor, a kortársak, az olvasóközönség, az irodalompolitika számára. A kettősség, ami '56 megítélését leginkább jellemzi, közvetlenül az események megtörténte után, 1956 év végén jött létre, mint politikai képződmény, amely rányomta bélyegét az irodalmi életre is, mivel az irodalmat olyan tükörnek tekintette, amely a valóság rögzítésére, leírására leginkább alkalmas, tekintve az akkori médiavilág fejletlen voltát. Kézenfekvő a kérdés: mi a valóság?

A forradalom utáni néhány év publicisztikája és irodalma elsősorban ezt a kérdést igyekezett megválaszolni nem kis erőfeszítéssel, ám annál silányabb eredménnyel. Hosszas bizonykodások után sikerült felmutatniuk az új párt által megkívánt eredményt, ez azonban sokkal inkább propaganda lett, mintsem valódi irodalom: megmutatta az okokat, előzményeket, szemléltette az okozott károkat,

felvonultatta a drámai napok tipikus alakjait, velük együtt az ellenforradalom csődjét is, röviden a valóság mind teljesebb, szocialista realista ábrázolására törekedett, mégis hiányzott belőle egyetlen fontos összetevő, az igazság.

AZ IRODALMI PUBLICISZTIKA

1956. november 19-én, tehát a szovjet hadsereg tankrohama után nem sokkal egy másféle támadásnak lett kitéve a hazai szellemi élet. Szovjet írók csoportja tett látogatást az Írószövetség székházában, az ott elhangzott beszélgetésekre hivatkozva olyan közlemény látott napvilágot a *Literaturnaja Gazetában* (az *Irodalmi Újság* szovjet testvére), ami korántsem fedte a teljes valóságot, ezért tiltakozásra készítette a magyar írókat.

A közlemény nagyjából azt a képet festette a magyar íróársadalom egészéről, hogy szemben áll az ellenforradalommal, illetve kitart a kommunizmus mellett. Ami igaz is volt, meg nem is. Az ellenforradalommal, ahogyan ekkor már nevezték, csak kevesen, leginkább az MSZMP neofitái, régi, de legalábbis egy évtizedes mozgalmi múltta visszatekintő hithű kommunisták álltak szemben, ők is csak azért, mert több olyan atrocitás történt, ami számukra megkérdőjelezte a tiszta szándékot, esetleg veszélyeztette kivívott pozícióikat. Igazából nem is szembenállásról kell beszélnünk, hanem arról, hogy egyáltalán elfogadták-e az írók az ellenforradalom kiagyalt teóriáját, vagy ragaszkodtak az igazsághoz, hogy '56 októbere forradalom, népfelkelés volt. A közleménynek ez a része már csak azért is képtelenség, mert a forradalom naplóját lapozgatva lépten-nyomon olyan nevekkel találkozhatunk, melyek viselői lelkesen fogadták a megindult tömegmozgalmak hírerét, részt is vettek azokban, pártot szerveztek, lapokat indítottak, kiáltványokat intéztek a világ közvéleményéhez a szovjet offenzíva megindulásával. Nehéz elképzelni azt, amit a közlemény állít, hogy tudniillik az írók, költők egy csapásra megtagadták október eszményeit, vívmányait.

Ami a kommunizmust illeti, még kevésbé egyértelmű a romantika világképének felhasználásával kialakított jó/rossz tengely létjogosultsága. Egyik sajnálatos, de szükségszerű hozadéka a rendszerváltás utáni gondolati szabadságnak, hogy '56 értelmezésében is több út kínálkozott, persze téves utak is, az egyik ilyen tévút az a felfogás, miszerint '56-nak abszolút antikommunista jellege lett volna.

Ha az utcát nézzük, valóban van igazságalapja ennek a meglátásnak, hiszen a Rákosi-kor alatt felhalmozódott indulatok hirtelen felszabadultak, ráadásul itt-ott antiszemita pogromba torkolltak, mint Miskolcon. Az íróársadalom viszont, melynek jeleseit az ellenforradalom szellemi előkészítésével vádolták az MSZMP ideológusai, nem volt kifejezetten kommunistaellenes, sőt sokkal inkább védeni, fenntartani akarták a szocializmus alatt elért vívmányokat, mintsem bármelyiket is megsemmisíteni, visszacsinálni. Bizonyíték erre Németh László *Pártok és egység* című írásának egyik passzusa: „Magyarország voltaképpen szocialista állammá lett, ezt számba nem venni óriási botlás volna.” Füst Milán szerint az ifjú felkelők sohasem tagadták meg a szocializmus ideáljait, „a forradalom voltaképp le sem tért

a legjobb értelemben vett szocializmus útjáról” (*Emlékbeszéd Thukydidesz modorában az elesett hősök sírja felett*). A *Szabad Ifjúság* október 23-ai különszáma még a DISZ logójával, a Világ proletárjai egyesüljetek! fejléccel jelent meg, az Országos Egyetemi és Főiskolai Diákparlament felhívása a marxizmus–leninizmus tanai mellett állt ki, a *Szabad Nép* röplapja pedig „kommunista lelkiismeretét követve” mélységesen elítélte a karhatalmi szervek erőszakos fellépését.

Mocsár Gábor Pándi Pál, a szektás baloldali irodalmár egyik cikkét idézi (*Új, tavaszi seregszemle* a címe, Ady után szabadon), amelyben már aggodalommal, bizalmatlansággal tekintett a tömegmozgalmakra: az egyetemi diákság hatalmas többsége a szocializmus híveként vesz részt ezekben, de vannak gőzös fejű fiatalok, ők sovinizsita, ellenforradalmi jelszavakkal mételyezik a hangulatot. Még Angyal István, a Tűzoltó utcai fegyveres csoport vezetője is meggyőződéses kommunista volt, de Szabó bácsi, az öreg, bajszos nagyapóhoz hasonlatos felkelő is azt mondta, hogy „a szocializmust nem lehet csizmasarokkal taposni, az olyan nagy és szép, csak meg kell tudni valósítani”.

November 4-e után sem vetette el a társadalom nagy része a szocializmust. Erről tanúskodik a *Gond és bitvallás*, amely nem kizárólag a népiek kiáltványa, attól függetlenül, hogy Tamási Áron fogalmazta, hanem a Magyar Írószövetségé, amely a forradalom eszmei utóvédharcát vívta: „A munkásosztály, parasztság, és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokráciának és a társadalmi szocializmus vívmányainak...”

A vívmányok között az 1945-ös földosztást említi mint a legfontosabbat a jövő, a hagyományos értelemben vett nép szempontjából.

Az Írószövetség, hogy tiltakozzon a valótlan beállítások, a vádak ellen, december 28-ai gyűlésén népfelkelésnek minősítette az ellenforradalomnak titulált eseményeket, azonban Madarász Emil, Trencsényi-Waldapfel Imre és Gereblyés László azt követelte, hogy közösséget kell vállalni az új kormánnyal. (Madarász az 1927 és 1935 között Moszkvában megjelent *Sarló és Kalapács* című emigráns lap köréhez tartozott, Gereblyés a kommunista munkáspárt debreceni szekciójához, többek között Veres Péterrel együtt irogatott *A Mi Utunk* című lapba, később az 1946-ban indult *Nagyvilág* szerkesztője, tehát régi munkásmozgalmiak). Ezek után került sor Solohov, a nagy szovjet írófejedelem cikkére (*Népszabadság*, 1956. december 28.), mely az ellenforradalmiság bizonygatása mellett megrovással illetve a makacskodó íróársadalmat.

Solohov mellett Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő is próbált közbenjárni a magyar íróknál, hogy fogadják el az új rendszert, segítsék elő kiépülését. Ennek érdekében 1957 tavaszán egy irodalminak álcázott politikai körúton vett részt hazánkban, elsősorban a népieket célozta meg, mint számba vehető partnert, hiszen Szabó Pál és Veres Péter politikai, irodalmi munkássága a korábbi években a szocializmus mellett érvelt, sokszor sematikus eszközökkel. Veres Péternél tett látogatása során az író több kijelentést tett a versailles-i békéről, illetve Magyarországról: „ez különleges ország, Európa senki által sem értett Tibetje, különleges jellemű nép, amely sokáig tűr, de aztán robban”. Ezeket a kijelentéseket a szovjet

lírikus jellemzően, a Veres Péterről és a népiekről kialakult felületes értékelésnek megfelelően, nacionalistának minősítette, talán ezzel próbálta meg ellensúlyozni küldetése sikertelenségét.

1957. január végén alakult meg a Táncsics-kör szektás, balos írókból, céljának az írotársadalom összefogását tűzte ki, annyi baj volt vele mindössze, hogy a tagok felett rég eljárt az idő, eszméik, melyeket még 1919-ből mentettek meg saját személyükkel együtt, elszigeteltségüknél, rétegjellegükénél fogva fél évszázad múltán már alkalmatlanok, életképtelenek voltak ahhoz, hogy kohéziós erőt jelentsenek, ráadásul a saját olvasatukban az írotársadalomba ókonzervatív kommunista írón, költőn kívül más nem tartozhatott. Molnár Géza (a *Hullámverés* című, ellenforradalmat kárhoztató regény szerzője) kezdte el szervezni Vértés Györggyel, egy öreg kommunistával (az országgyűlési könyvtár vezetője) együtt a pártos írókat (pl. Földeák, László Gyula, Erdős László, Gerő János, Máté György), karácsony másodnapján gyűltek össze először, ez lehetett a Táncsics-kör magva. Közös vonásuk volt, hogy mindannyian az ellenforradalom elméletét támogatták, magának Molnárnak már a forradalom kitörésekor az volt a véleménye, hogy le kell verni, még ha tízezer halott lesz is, rendet kell csinálni, és továbbhaladni. Mondta mindezt még Moszkvában, ahová csak a Kossuth rádió megszürt adásai jutottak el azokban a napokban, és természetesen hamis híreket közöltek, a csöcselék mozgalmának állították be a forradalmat.

A Táncsics-kör megalakulását az is motiválta, hogy a régi kommunisták, akár csak az újsütetű káderek, kiszolgáltatottnak érezték magukat az október végi napokban, a pogromok, népitéletek, kommunistaüldözések idején. Elnöke Hevesi Gyula lett, volt tanácsköztársasági népbiztos (mint Rákosi), s ezzel meg is határozhatjuk a tagok körét: az 1919-es direktóriumi időszak „kunista” veteránjai, a spanyol polgárháború hithű kommunistái, az alapító tagok között már akkor, 1957-ben is ismeretlen nevek szerepelnek (pl. Hunya István, Matejka Jánosné, Mózes Viktor). Ezt a csoportosulást moszkovitának nevezhetjük, sokuk a Szovjetunióban, kisebb részük Olaszországban töltötte emigrációját, hazatérve 1948 után kulcspozíciókhoz jutottak, hivatás- és küldetéstudat, valamint erős agitátor-propagandista hajlam jellemezte őket, következetesen vallották a lenini tézist, miszerint a szovjet érdek mindig elsőrendű a nemzetivel szemben, ezért is váltak a Kádár-kormány, vagyis közvetve Moszkva hű kiszolgálóivá...

Alapélményük a félelem volt, hiszen az emigrációban börtön jutott nekik, a túlélésre törekedtek bármi áron, ebben a harcban nem kötötték őket morális, emberi, netán hazafias megfontolások. Kádár szerint „a szektás vonal annyit ér, mint a köpés, nincs bázisa”, tehát tisztában volt a csoport elszigeteltségével, de egyéb ok miatt is ferde szemmel nézett rájuk: a kör tagjai még emlékeztek Kádár október–novemberben elhangzott szavaira a dicsőséges népfelkelésről, így el kellett őket távolítani a közélet porondjáról. A *Népszabadság* november 11-ei száma is négy oldalon hozta Kádár beszédét, amely leszögezte: az október 23-án megindult *népmozgalom* alapvető oka a Rákosi-klikk bűnös politikájában keresendő, a töme-

gek felháborodása jogos volt, nem a Magyar Népköztársaság rendjét akarták megbontani.

A Tánacsics-kör lapja a *Magyarország* lett (főszerkesztője Hevesi), a letartóztatott írókat vádolták, az íróperekben uszítottak, az ítéleteket enyhének találták, erről tanúskodott Szilágyi György gondolata *Egy ítélet margójára* című verséből: „mint Horthyék, mi is három évet adnánk most minden nyolc sorért”.

Azzal is baklövést követett el a *Magyarország* '57. júniusában, hogy az egyetemi ifjúságot mentegette, mondván: a diákság nem falurossza, csak félrevezették, megtevesztették őket, ez egyébként Földeák gondolata, amelyet *Tékozlók* című regényében fejtett ki. Kádárnak ez már sok volt, a Tánacsics-kör kénytelen-kelletlen beolvadt a Partizánszövetségbe, így hát egyszerre végzett a revizionistákkal, egy lehetséges politikai csoportosulással, de fel is használta őket a rágalomhadjáratban.

Jellemző, hogy az *Élet és Irodalom* lapjain az egyetemi ifjúságról már egész másként írtak a száz százalékig párhű tollforgatók: Györe Imre, a kor koszorús költője a fegyveres harc előtti időszakot elemezte cikkében, és arra a megállapításra jutott, hogy egyetemistákat fasiszták, árulók irányították, nem tudtak élni a szabadsággal, ráadásul többnyire félműveltek is, hiszen Babits-, illetve Kosztolányi-narkózisban szenvednek, nyilván nem forgatják eleget a munkásmozgalom által nagyra tartott köteteket. Györe végül ütött egyet azokon a kortárs írókon is, akik a párt szerint a felelősség oroszlánrészét viselik, ők a felelősek abban is, hogy tekintélyükkel visszaélve elhitették a fiatalokkal: az értelmiség vezető szerepre hivatott.

A hosszas szovjetunióbeli emigrációból és fogságból nemrég, 1955-ben hazatért Lengyel József is (ki ne ismerné e nevet, legalábbis a háború után születettek közül: sokáig az *Igéző* kötelező iskolai olvasmány volt!) a Tánacsics-körhöz csatlakozott, később már azt mondta, hogy még nem tudott tájékozódni, ezért követett el ideológiai tévedéseket. Az *ÉS*-ben publikált, első cikkében a nyugatra menekült ex-sztálinista írókat bélyegezte meg pálfordulásuk miatt, de Nagy Imre kivégzése végképp kijózanította, későbbi epikája teljes mértékben nélkülözi az idealizmust.

A Tánacsics-kör mellett a feloszlatott Írószövetség helyettesítésére szolgáló Irodalmi Tanács igyekezett az irodalompolitikát képviselni. Az *Élet és Irodalom* (a továbbiakban *ÉS*) tulajdonképpen ennek a szervnek a lapja volt, hiszen Bölöni György, az *ÉS* főszerkesztője, Darvas József és a polihisztor Köpeczi Béla alkotta azt a bizottságot a tanácson belül, amely az újjáalakítandó, átalakítandó Írószövetség tagjainak jelölését végezte. Később, 1958. november 25-én politikai döntés született az Írószövetség újjászervezéséről. Arról is határoztak, hogy a párttal teljes összhangban működő vezetőséget kell választani: elnöke a népiek körében árnak számító Darvas lett, tagjai között Barabás Tibor, Földeák János, Madarász Emil, Sándor Kálmán, Csepeli Szabó Béla, megannyi kommunista író szerepelt, a klasszikusokat, mint Németh László, Illyés Gyula, különutas elképzeléseik miatt mellőzték. Jankovich Ferenc 1957 nyarán az *ÉS* hasábjain az ország, a nemzet boldogságáról írt, melyet a Munkás-Paraszt kormány tett lehetővé, olyan költői túlzásokra is vetemedve, mint „boldogok börtöneink rácsai”. A lap 1957 márciusá-

tól indult, szintén vonalas, szektás, balos irányultsággal, Bölöni György és Sándor Kálmán nevével fémjelezve, kezdetben mindenképpen az ellenforradalommal szembeszegzett fegyverként fogták fel szerkesztői. Sándor Kálmán számára külön rovat volt fenntartva, ahol kedvére kiönthette gyűlöletét a kommunizmus ellenségeire. Sándor még a régi kommunista írók közé tartozott, legjellemzőbb témája az 1919-es Tanácsköztársaság volt, *A harag napja* és *Szégyenfa* című regényeiben kíméletlenül ostorozta a magyar urak világát, a kommunistákat pedig felsőbbrendű embernek tekintette, ugyanez a szemlélet olvasható ki az ellenforradalomról alkotott véleményében is.

Az *ÉS* kezdeti harcok lendületét azonban fékezni kellett ahhoz, hogy betölthesse az irodalmi konszolidációban neki szánt szerepet, hiszen a Kádár-kor kultúrpolitikája 1958 után sokkal inkább a kikényszeríthető konszenzusra törekedett, mintsem a permanens ideológiai csatározásra. Kádár egyik szállóigévé lett mondása szerint először ütni kell, aztán engedni. Ezért történhetett, hogy Benke Valéria, a művelődési miniszter (1958–61, utána 1988-ig a *Társadalmi Szemle* szerkesztőbizottságának elnöke) Szabolcsi Miklóst állította a lap élére, akit az írók egyöntetűen elfogadtak, tehát már a személye is bizonyos konszenzust jelentett, mellesleg párthű is volt. Ebben a kinevezésben már Aczél György, az akkori miniszterhelyettes szelleme fedezhető fel, hiszen a konszolidáció és a vele járó óvatos vagy nyílt lavírozás tulajdonképpen az ő nevéhez köthető. Hasonló irodalompolitikai lépés volt Béládi Miklós kinevezése a Magvető Könyvkiadóhoz, politikailag szintén megbízhatónak mondott személy volt, annyi szépséghibával, hogy mindenáron ki akarta adni Illyés műveit, akit érthető okokból (*Egy mondat a zsarnokságról*) a hatalom ez idő tájt nem igazán favorizált.

Molnár Géza is pártutasításra került a *Népszavától* az *ÉS* gárdájába, tapasztalatai szerint itt Imre Katalin volt a balosok vezére, a szerkesztőbizottság csupa harcias, szektás vénemberekből állt, akik meg akarták szabni a lap tartalmát. Molnár egy ülésen kikelt e szerkesztési gyakorlat ellen, ott is akarta hagyni a lapot, mire Aczél kikelt magából, hogy mit képzel ő, azt fogja csinálni, amivel a párt megbízta! Ha tehát nem ment szép szóval a direktívák végrehajtása, ment hatalmi szóval, s a gyakorlat ezután is bevált. Aczél taktikája egyébként 1961-től változott meg, egész pontosan finomodott annyiban, hogy nem akarta leírva látni az „ellenforradalom” és „konszolidáció” kifejezéseket, tehát a valódi célokat elleplezve törekedett azok végrehajtására. A proli- és parasztkadereket nem szerette, ebben eltért a szektás irányvonalától, lényegében meg is tagadta a munkás-paraszt népfront hangzatos jelszavait: furfangos, éles eszű és szemű machiavellista volt, különös módon egy polgárabb művelődéspolitikai irányzat képviselője a népi demokráciában.

Természetesen a magyar pártvezetés nem soká késlekedett az elvi előírások meghatározásával sem, 1957. szeptember 12-re datálható az MSZMP Központi Bizottságának határozata az irodalommal kapcsolatos egyes intézkedésekről, tehát az utcán történő rendcsinálás után a fejekben is meg kívánták szüntetni a zűrzavart. A fő csapás az volt, hogy a párt a kommunista írókra támaszkodjék, ezek az írók harcoljanak mind a jobboldali, mind pedig a baloldali szektás nézetekkel szemben: a párt ez-

zel kívánta megosztani az íróársadalmat, hogy aztán annál inkább uralkodhasson felettük. Azok az írók, akik súlyosan vétkeztek a népi demokrácia ellen, őszintén lássák be hibáikat, foglaljanak állást az imperialistákkal szemben, határolják el magukat a disszidens íróktól. Az író írjon, ne foglalkozzon a mindennapi élet és főleg a politikai élet dolgaival, azaz tartsa magát messze a publicisztikai tevékenységtől. Továbbá a határozat rendelkezik a *Kortárs* című irodalmi folyóirat megindításáról Darvas József és Tolnai Gábor szerkesztésében.

Érdemes újra kézbe vennünk ennek a folyóiratnak az első számát, csak hogy fogalmat alkothassunk az akkori idők hivatalos irodalmáról, amely folyamatosan szivárogtatta a köztudatba azokat az írásokat, melyek egyöntetűen az ellenforradalmi teóriát támasztották alá. A szerkesztőség bevezetője az első szám elé híven tükrözi a párt határozatait: „íróink egy részét komoly felelősség terheli az októberi eseményekkel kapcsolatban, de sokan nem is sejtették, nem is kívánták azt, ami beköszöntött... Döntő fordulat következett be íróink szemléletében, s ezzel közelebb kerültek a szocializmushoz, a fordulat pedig egyben azt is jelenti, hogy a konfliktusok nyomán lehetőség nyílt az irodalom szocialista távlatokban történő fejlődésére.” Vagyis a hangnem már nem egyértelműen támadó, elítélő, benne van a bűnbánat, a bűnbocsánat lehetősége is.

A megjelent írások egy része semleges tartalmú volt, mint Féja *Kuruc idő*, Tamási *Harmat és vér*, Palotai Boris *Keserű mandula* című novellái, de természetesen akadtak irányzatos darabok is. Mesterházi Lajos műve az *Igazak* címet viseli, példázat a párhúsról, az '56 előtti időkben játszódik, a párhú káder 44 hónapos börtönbüntetése után (amit koncepciók per ítéleteként sóztak rá) továbbra sem kételkedik a kommunizmusban, inkább azokat hibáztatja, akik hamar felháborodnak és az asztalra csapják párttagsági könyvüket. Ezeket az embereket elvtelennek tartja, szerinte sokkal igazabb út a kitartásé, a hűségé. Illés Bélától a *Tizenkét tányér leves* a szovjet katonák áldozatkészségét bizonyítja, már megjelenik benne a sematikus elem, az ellenforradalmi fehérterror a gróf képében érkezik vissza a tanyára. Fejes Endre novellája (*Levél a rokonnak*) egy kispolgári származású munkás véleményét igyekszik megformálni, kritizálja az ügyeskedőket, helyezkedőket, a nyugatra disszidálókat.

Az elbeszélések mellett levelekkel is igyekezett a lap szerkesztősége igazolni a bevezetőben megfogalmazott gondolatokat, így hát közölték Benjámin László, Erdei Sándor, Örkény István, Kónya Lajos, Tamási Lajos és Sipos Gyula levelét. A felsoroltak óvatosan kerülgették a felelősségvállalás kérdését: bevallottak bizonyos hibákat, hogy nem határolódtak el élesen az imperializmus szolgálatában álló erőktől, a hazugságoktól (például a Szabad Európa Rádió), nem védekeztek a reakció támadásai ellen. Elhatárolódtak a külföldön megalakult Magyar Írók Szövetségétől, az *Irodalmi Újságtól*, hitet tettek a szocializmus mellett. Látható, hogy azt irták le, amit a szerkesztőség, rajtuk keresztül a pártvezetés olvasni akart, aki viszont tudott olvasni a sorok között, az észrevehette a kegyes hazugságot: a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon, azaz a levél egy ügyes hazugságnak tekinthető, valamiféle kényszer hatására létrejövő kiegészítő nyilatkozatnak. Minden-

esetre az a vélemény sem torzít, amely szerint a levél a konszolidáció egyik első nyomaként értékelhető, tulajdonképpen megalkuvás még akkor is, ha mindkét fél hallgatólagosan tartózkodott a baráti kapcsolat kiépítésétől (egyelőre). Az ilyen megalkuvás mégis szükséges volt ahhoz, hogy az irodalmi életben részt lehessen venni.

Szabó Pál egy fiktív levéllel szerepelt a lap hasábjain (*Levél nyugatra*), ebben a százezer disszidált fiatal siratja, ő is a Szabad Európa Rádiót hibáztatja a félretájékoztatásért, hamis propagandáért. A százezerből kiemel húszezret, a gyermekeket, különösen őértük fáj a szíve, a népességfogyás mérföldkövének tekinti a menekültáradatot, hiszen ezek a hiányzó gyermekek a jövőbeli népességszaporulat alapját gyöngítik. Az írás szívhez szóló, a protestáns prédikátorok jeremiádjait idézi, fokozottan patetikus, ám a realitásokkal nem számol: olyan országba szeretné hazasegíteni a fiatalokat, amelyre a megtorlás árnya vetül, ahol nem szavatolják a hazatelepülők büntetlenségét. A lapok persze merőben más képet vázoltak fel erről a folyamatról, így Kürthy Sándor rajzos riportja a győri hazatelepítő központ alanyairól is csak a hazatelepülés romantikus indítékait vázolta fel („mert magyar vagyok”), a következményeket már nem.

A *Kortárs* működésének kezdeti szakasza tehát, pontosan a szerkesztők személye miatt, a hatalomnak tett gesztusok sorozatának tekinthető, hiszen a további számok is tartalmaztak rendszerhűséget kinyilvánító írásokat, de megjegyzendő, hogy egyre inkább helyet kapott a valódi irodalom is, így Kodolányi, Nagy Lajos, Remenyik Zsigmond és Szabó Lőrinc is.

Az íróársadalom számára, ha nem is konkrét ajánlatot, de szándéknyilatkozatot jelentett az *ÉS* 1958-as 1. számában megjelent újévi beszélgetés Dobi Istvánnal. Ennek a cikknek az egyik szándéka a közeledés, ezért az írókat nem tekinti egyöntetűen hibásnak, bűnösnek: „a meghasonlott írók hittek abban, hogy a kommunista ember erkölcsi tekintetben felette áll a többinek, ugyanakkor látták a hibákat, törvénysértéseket, de ez nem törheti meg a kommunizmus győzelmébe vetett hitet (erre rímel Jankovich Ferenc egyik sora is: „Ha rossz vezérek zúgnak, az eszme téved?”). Érdemes meggondolni, hogy Marosán és Kádár ügye miatt is felháborodtak (Rákosi idején ők is börtönben voltak – E. O.), most velük szemben állnak! Ők is hozzájárultak a személyi kultuszhoz, de céljuk nem az ellenforradalom volt.” Tehát igen hatásos fegyvert vet be az írók ellen, a saját múltjukat, hiszen tényleg írtak sematikus regényeket, elbeszéléseket, versek tömegeit ontották például Sztálin vagy hűséges magyar tanítványa dicsőítésére, ugyanakkor egérutat is hagy nekik, felmenti őket a kollektív felelősség alól. Egyesekben azért csalódott a párt a politikai érzék hiánya miatt (neveket nem említ!), ezzel a fenyegetés mozzanata is feltűnik: „Arra a gondolatra is juthatnánk, hogy hulljon a férgese” – folytatja Dobi a beszélgetést arra célozva, hogy mi lesz ezeknek az íróknak a sorsa – „az irodalmi lapok szerkesztőinek a feladata, hogy ezeket az embereket emberségesen bevezessék a munkába”. Ha arra gondolunk, hogy ekkor és ezután is folytak írópercek, a legbrutálisabb megtorlás, Nagy Imre és társainak kivégzése még hátra volt, az utóbbi állítás őszintesége megkérdőjelezhető.

Böloni György arra figyelmeztetett, hogy 1958 van, nem 1956, ezzel szimbolikusan kimondta, hogy annak a korszaknak végképp befelelgett, az ellenforradalom kudarcba fulladt, nincs értelme tovább napirenden tartani a kérdést.

REGÉNYEK AZ ELLENFORRADALOMRÓL

Tolnai Gábor 1957-ben a következő szemrehányással illette a magyar íróárságot: „nyolc hónap telt el az ellenforradalom kitörése óta, s irodalmi életünk még mindig nem dicsekedhetik győzelmi jelentésekkel. Íróink nagy része most is hallgat.”

A publicisztikai írások és a szépirodalmi művek közös vonása tehát az volt, amit az egyébként párthű Tolnai véletlenül elszólt: hogy tudniillik csak olyan, kevésbé jelentékeny szerzők kaptak helyet a napilapok, folyóiratok hasábjain, akik meggyőződésből vagy egyszerű érdekből visszakérőzték a bevett leckét, vagyis dühödten támadták az ellenforradalmat. Az irodalmi élet prominensei hallgattak, bármiképpen is vádolják utólag mondjuk Illyést, netán Németh Lászlót, hogy kiegyezett volna a hatalommal, 56 után közvetlenül senki sem szólalt meg, különösen azért nem, mert az Írószövetséget betiltották, a fent említett bábszervekkel helyettesítették. Való igaz, hogy megpróbálták Németh nevével legitimálni az új kormányt, éppen ezért hamarjában Kossuth-díjjal tüntették ki 1957. március 15-én, illetve elküldték egy szovjetunióbeli tanulmányútra 1959-ben, ám az Irodalmi Tanács munkájához már nem adta a nevét, ráadásul kilógott az ideológiai lóláb: Böloni György azzal vádolta meg még 1957-ben, hogy munkásságával jelentősen hozzájárult az ellenforradalom kialakulásához, így egyszerre tűnt fel a valódi vélemény Némethről és az azt palástolni igyekvő kirakat-kultúrpolitika is.

Illyés neve szerepelt azon a listán, ami a *Népszabadság* 1957. szeptember 6-ai számában, *A magyar írók tiltakozása* című írás alatt olvasható. Ebben a kiáltványban az írók az ellen tiltakoztak, hogy az ENSZ-közgyűlés napirendre tűzze a magyar kérdés tárgyalását, azaz kiállnak az új kormány mellett. Szabadulása után az egyik bebörtönzött, Lócsei Pál, megkérdezte Illyést, hogy miért adta nevét az akcióhoz. Válaszából kiderült: őt is azzal az ígérettel csalták lépre, mint Féja Gézát, Kodolányit, Füst Milánt, Pilinszkyt és Németh Lászlót, hogy cserébe könnyítenek a bebörtönzött írók sorsán. Egyébiránt Illyés csak 1960-ban szólalt meg egy interjúban, az *Ország-Világ*-ban.

A hallgatás okai tehát nyilvánvalóak, ha nem lehetett azt írni, ami szívből jött (példa erre Németh László *Magyar Műhely* című cikksorozata az induló *Kortárs*-ban, amit még 1956-ban írt a szocializmus építéséről, és amellyel kihívta maga ellen a hivatalos körök haragját), az igazságot végképp nem lehetett, akkor az asztalfiók számára termett csak szöveg. Ehhez a burkolt cenzúrához hozzáadódott a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány részéről az önigazolás kényszere is: Kádár János még dicsőséges népfelkelésről beszélt, a Fehér Könyvek kezdetben még „októberi események” névvel illették azt, ami történt, majd fokozatosan körvonalazódott az ellenforradalom rémképe, és a négy ok, ami miatt kitört. 1956 decem-

berétől fogva – amikor ez a kiagyalt konstrukció még nagyon is valóságos politikai célokat szolgált, nevezetesen a szovjet által hatalomra segített Kádár-csoport uralmának igazolását és megszilárdítását – a Fehér Könyvek által rögzített ellenforradalmi teóriák fokozatosan kiüresedtek, megszokássá váltak, és már csak a nagyon naivak vagy nagyon okosak hangoztatták, ez utóbbiak is csak a politikai érvényesülés okán. Grósz Károly még 1988-ban is ebben a szellemben nyilatkozott, de az 1986-ban megjelent elbeszélés-antológia anyagát nagyrészt az ötvenes évek végének, a hatvanas évek elejének írásaiból tudták csak összeválogatni (*Számadás. Magyar írók elbeszélései '56-ról*). A Kádár-rendszer mindaddig nem engedett semmiféle lényeges elmozdulást 1956 megítélésében, amíg az 1957–58-as társadalmi kapituláció lélektani hatására, a lassan enyhülő, de azért fennmaradó hidegháborús szembenállásra és az „életről-politika” eredményeként kialakuló részleges legitimitációra támaszkodhatott, s ez a taktika az irodalmi életben is tükröződött, ebben a 2–3 évben keletkeztek a leginkább szemellenzős irodalmi „alkotások” az ellenforradalomról.

Az ellenforradalom történetét többen is megírták, változatos szempontokat vettek figyelembe, egy vonásuk mindenképpen közös: a valóságtól messze elrugaszkodtak, igyekeztek annak tényeit úgy megjeleníteni, hogy azok egyetlen irányba mutassanak, vagyis támasszák alá a Fehér könyvek teóriáit. Az 1957-ben megjelent művek az epika szintjén drámát, tragédiát mutattak fel a történelmi hitelesség okán, de a művek mélyszerkezete, az álkatározis és az általuk képviselt eszmeiség a kimondott szavakkal ellentétes folyamatokra utaltak. Vagyis nem az igazságot közölték, hanem az obligát fikciót, amely igyekezett mentetetni, megindokolni a szovjet beavatkozást kérő új hatalom lépéseit. Az igazság már csak azért sem kerülhetett napvilágra nyomtatott formában, mert 1957 tavaszától újra létezett cenzúra: betiltották Lovas Márton *Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig?* című könyvét, illetve megvonták tőle a Fehér Könyvek társszerzői megbízását is (Betlen Oszkár és Nemes Rezső hajtotta végre a feladatot). Az ok igen egyszerű volt: Lovas túl enyhén ítélte meg Nagy Imre szerepét a forradalomban, sodródó, gyenge kezű embernek láttatta, illetve arra is utalt, hogy az utca népe jogosan elégedetlenkedett részben a Rákosi-kor, részben a karhatalom intézkedései miatt. A Párttörténeti Intézet is közreadott volna egy kötetet az ellenforradalomról, ebbe azonban belekerült Kádár azon két beszéde is, melyek még elismerték a tömegmozgalmakat, ellenforradalomról szó sem esett bennük. Ezek a könyvek zúzdába kerültek, helyettük olyanok jelentek meg, melyek nem ragaszkodtak „a tárgyilagosság és a történelmi hűség rothadt polgári szemléletéhez” (Apró Antal korszakalkotó gondolata), és párthű szemlélettel ítélték meg az eseményeket: Havasi-Herczeg-Kerek: *A Rádió ostroma*, Kádár: *Szilárd népi hatalom: független Magyarország*, Sólyom-Zele: *Harcban az ellenforradalommal*, és még folytathatnánk a sort hosszan. Ezeknek a köteteknek a szemléletét néhány irodalmi alkotás is átvette.

Az egyik ilyen kötet volt 1958-ból Földeák János *Tékozlók* című regénye, ami a forradalom fiataljairól szól. Amint a témaválasztásból is látható, a pesti srác mítosza nem véletlenül bontakozott ki a későbbiekben, már akkor is benne volt

a köztudatban a tény, hogy a harcolók és az elesettek nagy része 18 éven aluli volt. A regényben ugyan budai srácokról esik szó, de ez nem is annyira földrajzi, mint inkább karakterológiai kategória, hiszen ezek a fiatalok mindannyian ugyanabból az okból kifolyólag álltak a forradalom zászlaja alá: a szokatlan, nem mindennapi szabadságfok csábította őket arra, hogy fegyvert ragadjanak, és bizony előfordultak ezzel együtt visszaélések, hatalmaskodások is. A regénybeli srácok Újtelepen, a Határ út környékén szerveződtek csapatná, vezetőjük egy kémkedésért elítélt volt katonatiszt lett, természetesen horthysta, akinek nem csupán a múltja, hanem a személyisége (erőszakos, rabiátus) is olyan, hogy kizárólag a negatív hős szerepére predesztinálja. A szerző szerint ezek a suhancok kizárólag kalandvágyból, kivagyiságból, a reakció által hirtelen elvakítva cselekszenek, valódi céljuk nincs, tehát tulajdonképpen a forradalomról nem is esik szó köztük, a kommunistaellenesség frázisaiban ki is merül forradalmi lendületük. Morálisan egyre lejjebb csúsznak: részegeskedés, erkölcstelenség, lopás, rablás, fegyveres rekvirálás, féltékenységből elkövetett gyilkosság, gyávaság, megtéveszthetőség jellemzi őket. A kommunisták ezzel szemben talpig becsületesek, ártatlanok, vér soha nem szennyezte a kezüket, sőt, az ÁVÓ rémtetteiről még csak nem is hallottak. A regény befejezése méltó a kádári koholt hazugságokhoz: a lakosság örömmel fogadja a szovjetet, a tankok végre rendet teremtenek.

A *Tékozlók* keletkezéstörténetével azért érdemes foglalkozni egy kicsit. Földeák nem száz százalékgig a fantáziájára támaszkodott, mert ténylegesen létezett az az ellenálló csoport, amelyről a mintát vételezte, csak épp nem úgy, ahogy ő elgondolta. A csoport tagjait elfogták, és bíróság elé állították, mint a Maléter-féle repülőcsoportot, mivel bizonyítani akarták, hogy Maléternek befolyása volt a tagokra, és bárhol bevethette őket.

A zártkörű, úgyszólván népbírósi tárgyalásra a sajtó szűk részét engedték be, érdekes módon főleg nyugatiakat, de Földeák is ott lehetett, végignézte a tárgyalást.

Valószínűleg megkapta a vádiratokat is, a rendőrségi vizsgálati anyagokat, az ügyészégi anyagokat, és ezek alapján írta meg a regényt. Ami az írói viszonyulást illeti, neki azt kellett bizonyítania ezzel a könyvével, hogy 56 tényleg a tékozlóké volt, vagyis azoké, akik eltékozták az országot, nem jó irányba indultak, nem jó cél érdekében harcoltak. A csoport egyik tagja, Jasper Gyula Jaskó Ervin néven került a könyv lapjaira, a jóhiszemű, de megtévesztett fiú szerepét játszva, persze későbbi sorsáról már nem esik szó. A csoport bázisa tényleg egy szabadtéri színpad öltözőjében volt, mint ahogy Földeák írta, de a többi nagyrészt írói kreáció. Földeák számára saját bevallása szerint 56 csak fájdalmat, szenvedést, megdöbbenést hozott, pedig korábban elítélte a szovjet uralmat, erről tanúskodik *Így nem bittem még* című verse is: „micsoda férgek ágáltak rajtunk, idegenek és betolakodottak”. Munkásíró volt, az is maradt élete végéig, rendszerhű és baloldali: 1987-ben azért lépett ki az Írószövetségből, hogy kifejezze a Párt iránti szolidaritását, ezzel együtt az újonnan, demokratikus módon megválasztott, ellenzéki vezetőséggel szembeni tiltakozását.

Szintén a pesti srác mítoszát dolgozta fel, méghozzá kifejezetten azzal a szándékkal, hogy az ifjúság számára tanulságot fogalmazzon meg, Kántor Zsuzsa műve, a *Práter utca*. A szerző a megértő felnőtt habitusával igyekszik ezt a kérdést megvizsgálni, egyértelműen elítéli a fegyvert használókat, de még inkább azokat, akik a fegyvert adták, majd a háttérben meghúzódva tüzeltek a gyerekeket a harcra. Mondanivalója tehát egy és ugyanaz, mint amit Földeák vetett papírra: a fiatalokat bolonddá tették, mert bolond az, aki a saját jövője ellen harcol. A munkásosztály mint a becsület és jóság megtestesítője kötelező eleme ezeknek a regényeknek, ettől válnak sematikusá, valamint a jól érzékelhető ellenségképtől. Kántor finoman bele is csempészte ebbe az ifjúsági regénybe a négy ok egyikét: szerinte azért tört ki az ellenforradalom, mert a korábbi években elnyomták a szabad gondolatot, mindenre bólintani kellett, hazugság és képmutatás uralkodott a közéletben, csak gyűlölni tanították a kapitalizmust, de megismerni nem engedték, a munkás rosszul élt, röviden a Rákosi-klikk bűnös politikáját jelöli meg az elégedetlenség kiváltójaként. A regény alapkonfliktusa a nemzeti kommunizmus tiszta céljától vezérelt fegyveres fiatalok és az antikommunista, Nagy Imrét is eltávolítani akaró, cinikus felnőtt látásmódjának ütköztetéséből fakad, tehát alapvetően lélektani motívumokra épül, a szerző igyekszik is minél messzebb kerülni a politika zavaros viszonyaitól, de mindhiába. Állást kellett foglalnia, ha már ezt a témát, ezt a helyszínt választotta (a Práter utca a Kilián laktanya közelében volt, itt is folytak harcok), s bár nem használta az ellenforradalom kifejezést (sőt, inkább forradalmat, szent ügyet említ egy-két helyen), nem kívánt politikai kérdésekben ítéletet hozni, óhatatlanul beletévedt a hazugságok útvesztőjébe: a Parlament előtti tömegmészárlást a fegyveres csoportok vezetőinek tulajdonította, szerinte ők tüzeltek a tömegbe a háztetőkről, hogy aztán a fiatalok bosszút álljanak elesett társaikért. „Ugyanez történt a Rádió előtt is. Több mint húsz katona feküdt már ott holtan, sebesülten, amikor visszalöttek a támadókra. A tűzharcba került ártatlanokért és fegyvertelenekért pedig százával indultak bosszút állni. A bűnösök pedig, akik az első lövéseket leadták, régen nyugaton vannak már.”

Ez a két regény, a bennük található összes naivitással, tájékozatlansággal, hamis beállítással együtt sem ér fel azzal a kettővel, amit Berkesi András követett el írói pályája kezdetén. Azelőtt az államvédelmet szolgálta, 56 októberében részt vett a Belügyminisztérium védelmében, majd üzemi párttitkár, a Pártfőiskola hallgatója lett, végül íróvá avanszált. Már a szerző születésének éve is jelképes (1919 a proletárdiktatúra születése is), ő maga afféle szimbólum lett, méghozzá az irodalom egy eszme érdekében történő prostituálódásának szimbóluma. Művei, melyeket '56 után és '56-ról írt, követik a sematikus regény összes negatív tendenciáját, szigorúan a kommunista elvek alapján állnak, a másik oldalt megsemmisítendőnek állítják be, ráadásul dicsőítik a karhatalmat, a pufajkásokat. Az *Októberi vibar* (1958) egy kezdő író első művének is tekinthető, de Berkesi már korántsem volt kezdő, legalábbis az ellen-ellenforradalmi tevékenységben semmiképpen, hiszen ávós tisztként már rég letette a garast – no nem a szocializmus

vagy kommunizmus, hanem az embertelenség, szűklátókörűség mellett, valamenynyi humánus érték megtagadásával együtt. Mindeme tevékenységét Kossuth-díjjal jutalmazták, illetve a '60-as évektől kezdve igen sikeres, anyagilag is busásan megtérülő írói tevékenységet folytatott, 1970-ben például 1 727 805 Ft-ot keresett műveinek honoráriumaként (az átlag munkás fizetése 2–3 ezer Ft volt). Az *Októberi vihar* az ellenforradalomról ad számot, krónikát ír azokról a hetekről kalandos, fordulatos, helyenként érzélgős, a közönség képzeletét izgató formában, ami már előrevetítette későbbi műveinek ponyvajellegét. Egyértelműen a munkásság oldalára áll, őket tartja olyan embereknek, akik pontosan átlátják az élet szövevényét, ők valódi kommunisták, az értelmiséggel ellentétben mindig tisztán látnak, Zelket és Déryt például név szerint említi egyik hőse, mint áruelőadókat, akik Nagy Imre oldalára álltak. Különösnek lehetne tartani, hogy pont a munkásságot választja példaképül, mert ehhez a réteghez az égvilágon semmi köze nem volt soha, dolgozni nem szeretett, de nyilvánvaló politikai okokból állította így össze a mű szüzséjét, hiszen az új kormány, az új párt már a nevében is egyértelművé tette, hogy mely társadalmi szegmens válik ideológiailag dominánssá az elkövetkező évtizedekre. Berkesi csak szolgaián idomult az előírt mintákhoz, ez emelte őt a szocialista Parnassusra. Az ellenforradalom leverését egyértelműen a magyar kommunista erők összefogásának tekinti, a karhatalom összeomlásáról és a szovjet beavatkozás nélkülözhetetlenségéről nem szívesen ír. A kommunista hitű szereplők véleménye még csak meg sem kérdőjeleződik, vakon hisznek, bár egy kis hiba azért belecsúszott e regénybe: Rákosit nem ítélte el egyértelműen, sőt, az egyetlen hibának azt rója fel az '56 előtti időkből, hogy az államvédelmisek néha túllóttek a célon (ő már csak tudta), de ezeket a bal lépéseket az imperialista ügynökök nagyították fel olyan méretűre, amely tömegmozgalmakhoz s végül a kommunisták akasztásához vezetett. Mint tudjuk, Rákosit szélesebben a Szovjetunióba exportálták, illetve az ellenforradalom négy fő okáról szólva személy szerint felelősségre vonandónak ítélték, ezért nem illett védeni őt nyilvánosan, de Berkesi még bizonyára ragaszkodott egykori kenyéradó gazdájához, nem tudta megtagadni. Az ellenforradalmat egyértelműen a csőcselék lázadásának tartotta, szerinte a fiatalokat megfertőzte az „amerikanizmus”, vagyis nem akartak dolgozni, csak „luftolni”, „amerikázni”, csak a mának élnek, forrófejűek, könnyű őket befolyásolni. Ezen a ponton ismét meg kell említenem Földeák Jánost, aki a forradalomról írott regényében ugyanezt a koncepciót fejtegette ki, ami bizonyos konzervatív közvélekedést tükrözött, hiába tartják sokak a népiek (pontosabban Veres Péter) találmányának.

Minek tarthatjuk Berkesi ideológiai hangoltságú műveit: politikával átszótt kémregénynek (erőlteti a Fehér könyvek által megfogalmazott imperialista befolyás meglétét) vagy fikciós dokumentumregénynek? Pártos propagandának? Mind-egy melyiket választjuk, leglényegesebb vonásuk közös: többet ártottak, mint amennyit használni akartak, s bár a bezúást megjelenésük óta messze elkerülték, számtalan példányuk fekszik el még mindig az antikváriumokban, sőt, látszólag hasznos, praktikus, érzelmes gondolatokat tartalmazó bizonyos weboldalakon máig

idéznek belőle, érzésem szerint a veszélyes irodalom kategóriájába tartozik, nem veszélytelenebb, mint a *Mein Kampf*.

Kellemtlenebb, de mégis csak idetartozó téma Berkesi ávós múltja, melyet csak a '90-es évektől kezdtek feltárni, addig tabu volt. Írásaiban óvatosan nyilatkozik erről, de azért van egy-két nyom: a *Vihar után* című regénye az ellenforradalom leverését követő rendcsinálást ábrázolja alig elfojtott kárörömmel, ami természetesen a lázadó csöcselék szétzúzásának szól. Egyik jelenetében az újdonsült munkásörök (lapáttenyerű, durva modorú, fegyverrel felszerelkezett, nem kifejezetten értelmiségbarát munkások) az utcán cirkálva arra lesznek figyelmesek, hogy egy Kossuth-szakállat viselő fiatalember gyűlölettel néz rájuk (a szakáll növesztése egyenértékű volt a márciusi újrakezdés hirdetésével). Nosza, nem is kell ennél több, azonnal igazoltatják, s kilátásba helyeznek egy letartóztatást, ahol ugye bármi megtörténhet, csak a humánus és igazságos bánásmód nem. Csak azzal a feltétellel engedik el a riadt fiatal, ha azonnal a borbélyhoz indul, s mindezt jóízű röhecselés közepette elevenítik fel szerető családjuk körében. Azt hiszem, ez a rövid részlet is tanúsítja Berkesi emberi, írói hozzáállását.

Sajnos az internet az információtömegben való dúskáláson kívül arra is lehetőséget ad, hogy ne lehessen ellenőrizni az információk hitelességét, példának okáért az ember elrejtí magát egy felhasználónév mögé. A munkásmozgalmi fórumon indult meg egy vita Berkesiről, ennek kapcsán írta „barus” nevű felhasználó (aki állítása szerint Berkesiről készítette szakdolgozatát): Berkesi eredeti neve Bencsik András, 1911-ben született. Már itt, a születési év megállapításánál felmerülhet bizonyos tárgybeli tévedéseknek a lehetősége, mivel más források 1919-et írnak, így, ha nem az író Berkesiről van szó, akkor vissza kell vonni a vádat. De úgy tűnik, hogy mégis az író Berkesiről szólnak azok a visszaemlékezések, melyek a vallatások során tanúsított kegyetlenségét bizonyítják, így a Sággy Gyula dokumentumfilmjében megszólaló Böröcz Sándor lelkész tanúsága is. Szerinte a kétszeres József Attila-díjas író volt az, aki rugdosta, állon vágta, falhoz állította őt, hogy vallomást csikarjon ki belőle (el is ítélték azzal a váddal, hogy adó-vevőn keresztül érintkezett az imperialistákkal), gyermekágyból alig felgyógyult feleségét pedig koszos gumibottal erőszakolták meg Berkesiék, ezzel is elősegítendő a beismerést.

Hogy mindez mennyiben igaz, nehezen dönthető el, mindenesetre az írott művek híven tanúskodnak arról, hogy a forradalom leverését követő néhány év az irodalmi élet számára ideológiai szorítást jelentett, fokozottan érvényesültek az irodalompolitika elvárásai, legalább annyira, mint a Kádárék által elítélt Rákosi-kor idején. Bizonyos neosematizmus alakult ki, jobban mondva ütötte fel a fejét újra, visszaköszötte benne az irodalom egyszer már lomtárba dobott, megbélyegzett jelenségei. 1956 októberének megítélése a rendszerváltás után odáig vezetett, hogy mítosz lett belőle, ezt bizonyítják a róla szóló filmalkotások heroikus mozzanatai, a könyvtárnyi szakirodalom és a kevésbé szakmai irodalmak, melyek már ferdítésre is vetemednek. Bár igaz, hogy egy reális, átfogó szemléletű epikus művel még adós az irodalom: születtek ugyan művek 1989 után, melyek ezt a témát

választották, itt Karátson Gábor (*'56-os regény*), Kovács István (*A gyermekkor tündöklete*) alkotásaira gondolok, vagy a *Kazamaták* című drámára, akad ballada is Mansfeld Péterről (Kiss Dénes: *Suhanc ballada*), de olyan nagyszabásúak, mint 1958–59-ben, nem keletkeztek azóta sem. Nyilván nem fogjuk visszasírni Mesterházi Lajos, Molnár Géza, Barsi Dénes, Rényi Péter, Galabárdi Zoltán és a többi, az ellenforradalmi teóriát elfogadó és támogató író ilyen tárgyú írásait, már csak azért sem, mert közvetlenül az események után a valósággal szöges ellentétben álló propagandát fejtettek ki, az olvasók félrevezetésére törekedtek, végső soron megteremtették '56 ellenmítoszáát az irodalomban, párhuzamosan az ellenforradalom hazug elméletének terjedésével. ❖